

II. ΟΙ ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΕΣ ΚΑΙ ΟΙ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΟΥΣ ΓΙΑ ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ ΚΑΙ ΤΗΝ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΜΕΣΟΓΕΙΟ

1. Οι σταυροφορίες και η πρώτη άλωση της Πόλης 2. Η περίοδος της Λατινοκρατίας και τα ελληνικά κράτη

Οι συγκρούσεις μεταξύ Μουσουλμάνων και Χριστιανών δεν ήταν κάτι καινούργιο την εποχή των Σταυροφοριών. Από τότε που το Ισλάμ είχε κερδίσει σημαντικό έδαφος, στα πρώτα μισά του έβδομου αιώνα και μέχρι τις αρχές του 8^{ου} αι., υπήρχε διαρκής πόλεμος. Οι Μουσουλμάνοι είχαν πάρει από τον έλεγχο των Χριστιανών ολόκληρη τη Βόρεια Αφρική και το μεγαλύτερο μέρος της Ιβηρικής χερσονήσου, τη σημερινή Ισπανία και Πορτογαλία. Είχαν διεισδύσει βαθιά στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία, παίρνοντας μεγάλο μέρος της Ανατολίας, όπως μέρος της Μικράς Ασίας και τη Συρία, ενώ είχαν κατακτήσει και την Παλαιστίνη και, μαζί με αυτή, περιοχές σχετιζόμενες με τη ζωή του Χριστού στη Γη.¹

Η Σταυροφορία με την ευρύτερη έννοια του όρου, ως πόλεμος δηλαδή εναντίον των απίστων, ξεκίνησε το 614 μ.Χ. με τον αυτοκράτορα Ηράκλειο, όταν οι Πέρσες κατέλαβαν τα Ιεροσόλυμα και άρπαξαν τον Τίμιο Σταυρό. Με τη στενή έννοια, Σταυροφορία ήταν η εκστρατεία Χριστιανών της Δύσης κατά των απίστων, κατόπιν έγκρισης του Πάπα, με κύριο σκοπό την απελευθέρωση των Αγίων Τόπων.

Η κατάρρευση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας μετά τη μάχη στο Μαντζικέρτ το 1071, και η αποδεδειγμένη αδυναμία του Βυζαντίου να αντιδράσει στη συνεχιζόμενη προέλαση των Σελτζούκων Τούρκων στη Μικρά Ασία και των Αράβων στη Μέση Ανατολή, δημιούργησαν στη Δύση την πεποίθηση πως τα δυτικά έθνη, όπως οι Άγγλοι, οι Φράγκοι, οι Γερμανοί, έπρεπε να επέμβουν για να σώσουν τον Χριστιανισμό στην Ευρώπη, που βρισκόταν κάτω από άμεση απειλή.²

Έτσι, στις 27 Νοεμβρίου του 1095, δέκατη μέρα της συνόδου του Κλερμόν-Φεράν, ο πάπας Ουρβανός Β' κάλεσε όλη τη Χριστιανοσύνη σε συναγερμό, για την υπεράσπιση της πίστης, που την απειλούσε η καινούργια μουσουλμανική εισβολή στους Αγίους Τόπους. Η κραυγή: «*Το θέλει ο Θεός*», που ακούστηκε από τους συμμετέχοντες και επαναλήφθηκε από τον πάπα Ουρβανό Β',³ έδωσε το σύνθημα για την απαρχή μίας σύγκρουσης, που θα διαρκούσε τουλάχιστον δύο αιώνες.⁴

Η έκκληση αυτή του Πάπα βρήκε συντριπτική απήχηση, αφού οι πολεμιστές θα μπορούσαν πλέον να συνδυάσουν ένα ιερό προσκύνημα με έναν ιερό πόλεμο. Είναι όμως βέβαιο ότι η

¹ P. Edbury, "The Crusades," in *Crusades. Myth and Realities / Σταυροφορίες Μύθος και Πραγματικότητα (exhibition catalogue)* (Nicosia, 2004), σελ.47.

² R. Grousset, *Ιστορία των Σταυροφοριών*, μτφ. Ανδ. Πάγκαλος (Αθήνα: «εκδ. Γκοβότση»), σελ.10.

³ Grousset, *Ιστορία των Σταυροφοριών*, σελ.10.

⁴ Edbury, "The Crusades", σελ.49.

φημολογία για επιθέσεις και σφαγές προσκυνητών από τους Άραβες και τους Τούρκους, αλλά και η κατάληψη από το Ισλάμ πολλών τοποθεσιών με ιδιαίτερη θρησκευτική σημασία για τους Χριστιανούς, οδήγησαν στην έξαρση του ζήλου των Σταυροφόρων, ώστε να περιέλθουν εκ νέου τα Ιεροσόλυμα και οι Άγιοι Τόποι κάτω από χριστιανική κυριαρχία. Παράλληλα, τα οικονομικά προβλήματα της Δύσης εξαιτίας της αύξησης του πληθυσμού, σε περιοχές όπως η Ιταλία, η πείνα και οι επιδημίες, οδήγησαν μεγάλους αριθμούς ιπποτών και φτωχών προσκυνητών να πορευθούν προς τους Αγίους Τόπους. Τέλος, το κάλεσμα για βοήθεια του αυτοκράτορα Αλέξιου Α΄ Κομνηνού προς τους ηγεμόνες της Δύσης, ώστε να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά και να αποκαταστήσει τη βυζαντινή εξουσία στις ασιατικές περιοχές της Αυτοκρατορίας που είχαν κατακτηθεί από τους Τούρκους, αποτέλεσε ένα επιπλέον κίνητρο για τους Σταυροφόρους.⁵

Πρωταγωνιστές αυτής της προσπάθειας υπήρξαν οι λεγόμενοι Σταυροφόροι, οι πολεμιστές του Σταυρού. Ετυμολογικά η λέξη «Σταυροφόρος» αποτελείται από δύο λέξεις: τη λέξη «σταυρός» και τη λέξη «φόρος < φέρω». Επομένως, η λέξη Σταυροφόρος σήμαινε τον στρατιώτη που έφερε στα ρούχα του το έμβλημα του Σταυρού, πράγμα που είχε ζητήσει και ο Πάπας Ουρβανός Β΄ από όσους θα συμμετείχαν στην εκστρατεία για την απελευθέρωση των Αγίων Τόπων.

Οι ιστορικοί δίνουν αριθμούς στις σταυροφορίες, αλλά η αλήθεια είναι ότι υπήρξαν πολύ περισσότερες σταυροφορίες, μικρότερες ή μεγαλύτερες, απ' όσες δείχνουν οι αριθμοί και απ' όσες θα αναφερθούν εδώ χάρη συντομίας.

Α΄ Σταυροφορία (1096-1099)

Τα σταυροφορικά στρατεύματα ξεκίνησαν από τη Γαλλία και την Ιταλία σε διαφορετικούς χρόνους τον Αύγουστο και τον Σεπτέμβριο του 1096. Αρχικά, κατέφθασαν στη Μικρά Ασία οι λαϊκές μάζες, που δεν είχαν κάποια στρατιωτική πείρα ή εκπαίδευση ή τον κατάλληλο εξοπλισμό. Πολλοί μάλιστα, από τους σταυροφόρους ήταν γυναικόπαιδα και ηλικιωμένοι. Γι' αυτό και εξολοθρεύθηκαν εύκολα από τους Τούρκους. Η δεύτερη ομάδα των Σταυροφόρων που ακολούθησε, ήταν οι φεουδάρχες, οι οποίοι ήταν εμπειροπόλεμοι και με καλύτερο εξοπλισμό. Σημείωσαν τεράστια επιτυχία και κατέλαβαν την Έδεσσα της Μικράς Ασίας, την Αντιόχεια και τα Ιεροσόλυμα ιδρύοντας Λατινικά κράτη.

Β΄ Σταυροφορία (1147-49)

Η νέα αυτή Σταυροφορία είχε ως απαρχή της την απώλεια της Έδεσσας το 1144. Οι Σταυροφόροι ωστόσο, δεν κατάφεραν να πετύχουν κάποια σημαντική νίκη στην Ανατολή.

Γ΄ Σταυροφορία (1188-92)

Η ανάληψη της εξουσίας στον αραβικό κόσμο το 1174 από τον Σαλαντίν, πρώτο σουλτάνο της Αιγύπτου και της Συρίας, ο οποίος ένωσε τα αραβικά κράτη από την Υεμένη και τη Συρία μέχρι την Αίγυπτο και τη Βόρεια Αφρική, έφερε σε δύσκολη θέση τους Σταυροφόρους, οδηγώντας στην ανάγκη για νέες σταυροφορικές εκστρατείες, προς αντιμετώπιση των επιθέσεων εναντίον της Χριστιανοσύνης ή την ανάκτηση απολεσθέντων εδαφών. Έτσι, η φιλοσοφία των σταυροφοριών προσαρμόστηκε στη δυτική θεωρία του «Δίκαιου Πολέμου», όπως αυτή είχε διατυπωθεί αιώνες προηγουμένως από τον Άγιο Αυγουστίνο.⁶

Όταν το 1187 οι Μουσουλμάνοι κατέλαβαν την Ιερουσαλήμ και το μεγαλύτερο μέρος των περιοχών που κατείχαν οι Δυτικοί, η χριστιανική Ευρώπη ανταποκρίθηκε οργανώνοντας μία νέα σταυροφορία, την Τρίτη. Τα επιτεύγματα όμως των Σταυροφόρων κατά την Γ΄

⁵ Βλ. Edbury, "The Crusades", σελ.49.

⁶ Edbury, "The Crusades", σελ.54.

Σταυροφορία υπήρξαν περιορισμένα. Οι Σταυροφόροι κατόρθωσαν να επαναφέρουν τη χριστιανική διοίκηση σε μεγάλο μέρος των Συρο-Παλαιστινιακών ακτών, αλλά η Αγία Πόλη και οι υπόλοιποι Άγιοι Τόποι παρέμειναν στα χέρια των Μουσουλμάνων. Το σημαντικότερο επίτευγμα αυτής της σταυροφορίας σημειώθηκε το 1191, με την κατάκτηση της Κύπρου από τον Ριχάρδο τον Λεοντόκαρδο, βασιλιά της Αγγλίας, και την εγκαθίδρυση στο νησί λατινικής κυριαρχίας, η οποία θα κρατούσε μέχρι το 1571.

Αν και η Κύπρος φαίνεται να ευημερούσε αυτή την εποχή, η κυβέρνηση της Κωνσταντινούπολης δεν είχε πλέον τη δυνατότητα να την υπερασπιστεί. Το 1184, λίγο πριν από την κατάκτηση της Κύπρου από τον Ριχάρδο, ο Ισαάκιος Δούκας Κομνηνός, μέλος της αυτοκρατορικής οικογένειας, κατέλαβε την εξουσία στο νησί και αυτοανακηρύχτηκε αυτοκράτορας. Σύμφωνα μάλιστα με τον Έλληνα ιστορικό Νικήτα Χωνιάτη, πλαστογράφησε επιστολή διορισμού του ως κυβερνήτη της Κύπρου.⁷ Η περίπτωση της Κύπρου ήταν σημαντική, καθώς το νησί ήταν βυζαντινή επαρχία και κατοικούνταν από Έλληνες χριστιανούς και όχι από μουσουλμάνους κατακτητές.

Ο Ριχάρδος πήρε τον σταυροφορικό όρκο τον Νοέμβριο του 1189 και τον Ιούνιο του 1190 ξεκίνησε για τους Αγίους Τόπους με ενδιάμεσο σταθμό τη Σικελία. Τον Απρίλιο του 1191 συνάντησε ισχυρές καταγίδες και ο ίδιος με μεγάλο μέρος του στόλου του έφτασε στη Ρόδο, ενώ τα πλοία στα οποία επέβαιναν η αρραβωνιαστικιά του και η αδελφή του κατέπλευσαν στη Λεμεσό. Λίγο αργότερα έπλευσε προς την Κύπρο και ο ίδιος ο Ριχάρδος με το κύριο μέρος του στόλου. Ο ίδιος γράφει σε επιστολή του για την κατάκτηση της Κύπρου: «καθώς συνεχίζαμε το ταξίδι για το προσκύννημά μας, εκτραπήκαμε από την πορεία μας και φτάσαμε στην Κύπρο, όπου ελπίζαμε να βρούμε καταφύγιο και ειδικά εκείνοι από εμάς που είχαν ναυαγήσει. Αλλά ο τύραννος [ο Ισαάκιος Δούκας Κομνηνός]... συγκέντρωσε εσπευσμένα μια ισχυρή δύναμη ενόπλων για να εμποδίσει την είσοδό μας στο λιμάνι. Αήστεψε και απογύμνωσε από τα υπάρχοντά τους όσους μπορούσε από τους άνδρες μας που είχαν ναυαγήσει και φυλάκισε όσους πέθαιναν από πείνα. Φυσικά αναγκαστήκαμε να ζητήσουμε εκδίκηση. Ηττημένο και σιδηροδέσμιο, τον κρατούμε με τη μονάκριβή του θυγατέρα. Έχουμε υποτάξει ολόκληρη τη νήσο Κύπρο με όλα της τα οχυρά...».⁸

Στη συνέχεια ο Ριχάρδος, αφού πρώτα πήρε πλούσια λάφυρα,⁹ πούλησε τα δικαιώματά του επί του νησιού στους Ναΐτες Ιππότες. Ακολούθησε μία ληστρική και μισητή περίοδος κυριαρχίας των Ναϊτών, που διήρκεσε μέχρι τον Μάιο του 1192, όταν πια οι Ναΐτες παρέδωσαν το νησί πίσω στον Ριχάρδο. Ο Ριχάρδος δεν έχασε χρόνο και πούλησε ξανά το νησί, αυτήν τη φορά στον Γκυ ντε Λουζινιάν, βασιλιά της Ιερουσαλήμ.¹⁰ Η πώληση της Κύπρου στον Γκυ ντε Λουζινιάν σηματοδότησε την έναρξη της λατινικής διακυβέρνησης του νησιού, που θα διαρκούσε για τρεις αιώνες.

Δ΄ Σταυροφορία (1201-1204)

Η Δ΄ Σταυροφορία, αν και είχε σκοπό και στόχο την κατάληψη της Ιερουσαλήμ τελικά παρέκκλινε από τον στόχο της και οι Σταυροφόροι κατέλαβαν την Κωνσταντινούπολη, καταλύοντας τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία και ιδρύοντας τη Λατινική Αυτοκρατορία. Η άλωση μάλιστα της Κωνσταντινούπολης από τους Σταυροφόρους το 1204 αποτέλεσε σταθμό στις

⁷ P. Edbury, *Το βασίλειο της Κύπρου και οι Σταυροφορίες, 1191-1374*, μτφ. Αγγελ. Νικολάου-Κονναρή (Αθήνα: εκδ. «Παπαδήμας», 2003), σελ.24.

⁸ Edbury, *Το βασίλειο της Κύπρου και οι Σταυροφορίες*, σελ. 28-29.

⁹ Χρ. Μαλτέζου, «Έλληνες και Λατίνοι. Η εικόνα του άλλου στον πρώτο αιώνα φραγκικής κυριαρχίας στην Κύπρο», στο J. Riley-Smith και N. Κουρέας (επιμ.), *Η Κύπρος και οι Σταυροφορίες. Οι ανακοινώσεις του Διεθνούς Συμποσίου "Η Κύπρος και οι Σταυροφορίες"*, Λευκωσία, 6-9 Σεπτεμβρίου, 1994 (Λευκωσία: «Κέντρο Επιστημονικών Ερευνών», 1995), σελ.47.

¹⁰ Edbury, *Η Κύπρος και οι Σταυροφορίες*, σελ.33.

σχέσεις Βυζαντινών και δυτικοευρωπαϊών και συνέχιζε να επισκιάζει τις όποιες προσπάθειες συνεννόησης μεταξύ τους στους επόμενους αιώνες.

Μετά την άλωση της Πόλης το 1204 από τους Σταυροφόρους της Δ΄ Σταυροφορίας, εξαιτίας και των ανοσιουργημάτων και των βιαιοπραγιών των Σταυροφόρων,¹¹ οι οποίοι λεηλάτησαν, κατέστρεψαν και εκγύμνωσαν εκκλησίες,¹² αλλά και της μετέπειτα κατάληψης Βυζαντινών εδαφών από τους Δυτικούς, υπήρξε μεγαλύτερη ένταση στις σχέσεις τους. Ο Ελληνισμός της Αυτοκρατορίας αντιμετώπιζε πλέον με επιφυλακτικότητα κάθε απόπειρα συμβιβασμού με τους Δυτικούς, ιδιαίτερα στα θρησκευτικά ζητήματα. Οι Σταυροφόροι μοίρασαν μεταξύ τους, ως λάφυρο, μεγάλο μέρος των εδαφών της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, ιδρύοντας τα λεγόμενα Λατινικά κρατίδια, όπως τη Λατινική Αυτοκρατορία της Κωνσταντινούπολης ή Αυτοκρατορία της Ρωμανίας, το Λομβαρδικό Βασίλειο της Θεσσαλονίκης του οίκου των Μομφερατικών, το Φραγκικό Πριγκιπάτο της Αχαΐας, το Δουκάτο της Αθήνας, ενώ και νησιά των Κυκλάδων και του Ιονίου Πελάγους πέρασαν στην κατοχή των Δυτικών.¹³

Την ίδια περίοδο ωστόσο, ιδρύονται και Βυζαντινά κρατίδια στον χώρο της πρώην Βυζαντινής Αυτοκρατορίας ως αντιστάθμισμα στη Λατινοκρατία και ως αποτέλεσμα των τάσεων απομάκρυνσης της βυζαντινής αριστοκρατίας από την Κωνσταντινούπολη.¹⁴ Τέτοια είναι η Αυτοκρατορία της Τραπεζούντας στον Εύξεινο Πόντο, η Αυτοκρατορία της Νίκαιας στη δυτική Μικρά Ασία και το Δεσποτάτο της Ηπείρου στον ελλαδικό χώρο.

Όσο αφορά τέλος τις συνέπειες των Σταυροφοριών, το βέβαιο είναι πως κατάφεραν να αποδυναμώσουν ανεπανόρθωτα τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία, απομακρύνοντάς την από το διεθνές διπλωματικό σκηνικό και επιταχύνοντας την οριστική πτώση της το 1453. Ταυτόχρονα, οι Σταυροφορίες αποτελούν ένα ακόμη ιστορικό επεισόδιο εμπνευσμένο από τη διαμάχη Ορθοδοξίας και Ρωμαιοκαθολικισμού, στο οποίο ενεπλάκησαν διάφορα έθνη με διαφορετικά πολιτισμικά χαρακτηριστικά.¹⁵

Παρά τις συγκρούσεις όμως, συνέβαλαν αποφασιστικά στην ανάπτυξη του εμπορίου μεταξύ του χριστιανικού και του μουσουλμανικού χώρου, στην γόνιμη ανταλλαγή ιδεών μέσα από την μετακίνηση πληθυσμών και στην ανάπτυξη της τέχνης του πολέμου. Παράλληλα, μέσα από την ανάμειξη δυτικών και ανατολικών στοιχείων ως προς τα ήθη, τα έθιμα, την τεχνολογία, τη νομοθεσία, τις τέχνες και τα γράμματα, οδήγησαν στο πρώτο ευρείας κλίμακας πείραμα συνύπαρξης όχι μόνο διαφορετικών πολιτισμών, αλλά και διαφορετικών κυρίαρχων θρησκειών. Είναι φυσικό, βλέποντάς τες από απόσταση, να διακρίνει κανείς διαφορετικές εικόνες. Αυτό το σύνολο των εικόνων αποτελεί και τον μύθο των Σταυροφοριών!

Δρ Παναγιώτης Προϊκάκης
Σύμβουλος, Εκπαιδευτικός

---

¹¹ Βλ. σχετικά G. Finlay, *The History of Greece under Ottoman and Venetian Domination* (Edinburgh and London: «William Blackwood and Sons», 1856) σελ.68.

¹² Α. Αντωνιάδης, *Ελληνική ιστορία από των αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι των καθ' ημάς προς χρήσιν των εις την Δ΄ τάξιν των Γυμνασίων μαθητευομένων* (Αθήνα: εκδ. «Κ. Αντωνιάδης», 1879), σελ.279-280.

¹³ Πρβλ. R. Browning, *Η Βυζαντινή Αυτοκρατορία*, μτφ. Νικόλαος Κονομής (Αθήνα: εκδ. «Παπαδήμας», 1992).

¹⁴ Τ. Λουγγής, *Επισκόπηση Βυζαντινής Ιστορίας*, τόμ. Β΄ (1204-1453) (Αθήνα: εκδ. «Σύγχρονη Εποχή», 2011), σελ.17.

¹⁵ Άννα-Μαρία Κάσδαγλη, *Crusades. Myth and Realities / Σταυροφορίες Μύθος και Πραγματικότητα (exhibition catalogue)* (Nicosia, 2004), σελ.237.